

ЮВІЛЕЇ ТА ДАТИ

**НАУКОВИЙ ДОРОБОК МИХАЙЛА ЗАГУЛЬСЬКОГО
(У 2010 РОЦІ ЙОМУ Б ВИПОВНИЛОСЯ 50)**

М. Вахрамєєва¹, І. Тимченко², З. Мамчур³, Т. Хміль³, О. Жук³

¹Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, кор. «К»

Ленінські гори, Москва 119899, Росія

²Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного

вул. Терещенківська, 2, Київ 01601, Україна

³Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна

У 2002 р. трагічно обірвалося життя нашого шановного колеги, відомого орхідолога, флориста, науковця від Бога, дорогого друга і чудової людини Михайла Загульського. Улюбленим об'єктом його досліджень були орхідеї, – це про них він із захопленням завжди казав: "...найзагадковіша родина флори нашої планети". Саме орхідним Михайло Миколайович присвятив більшість своїх наукових праць, його внесок у дослідження цієї родини флори України, особливо у західних регіонах, є безцінним. Важливим доробком була дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук на тему "Хорологія, структура популяцій та охорона орхідних (*Orchidaceae* Juss.) західних регіонів України", яку він успішно захистив у лютому 1995 р. Робота є дуже ґрунтовною, базується на величезному фактичному матеріалі, включає флористичні, хорологічні, екологічні, популяційні, соціологічні аспекти. На її підготовку Михайло Миколайович витратив понад 10 років. Аналіз гербарних матеріалів 22 вітчизняних і зарубіжних гербаріїв, літературних джерел, а також власні польові дослідження дали йому змогу встановити видовий склад родини *Orchidaceae* західних областей України. За даними М. Загульського, родина представлена 24 родами і 52 видами. Шість видів – це види роду *Dactylorhiza* Necker ex Nevski (*D. alpestris* (Pugsley) Averyanov, *D. baltica* (Klinge) Orlova ex Averyanov, *D. elodes* (Greyebach) Averyanov, *D. ericetorum* (E.F. Linton) Averyanov, *D. russowi* (Klinge) J.Holub, *D. schurii* (Klinge) Averyanov) не включені до списку орхідних західних регіонів, оскільки вказуються в літературі без наведення конкретних місцезростань і не документовані гербарними зборами, ймовірно, зникли. Михайло Миколайович разом із українськими (І. І. Чорней) і австрійськими колегами (Е. Klein, А. Drescher, Н. Teppner) у 90-х роках ХХ століття знайшли й описали на Буковині новий для науки вид – *Nigritella carpatica* (Zapał.) Teppner, Klein & Zagulski, який є східнокарпатським реліктовим ендеміком і поширений в Україні (Чивчини, Буковинські Карпати) та Румунії (Троядські гори). Для кожного з видів М. Загульський склав дуже детальні та якнайповніші карти їх поширення, вперше провів критичний аналіз і оцінив зміни у поширенні й чисельності відомих оселищ видів родини, особисто виявив понад 300 нових оселищ. Отримані матеріали про поширення орхідних були використані під час підготовки третього видання Червоної книги України (2009). На жаль, матеріали про поширення, екологію та ценологію орхідей у західних областях України опубліковані дослідником у кінці 90-х і на початку 2000 років лише для декількох видів, більшість даних, які містяться в дисертаційній роботі, не опубліковані і тому малодоступні для ботанічного загалу.

Важливим аспектом роботи були популяційні дослідження. М. Загульський дослідив стан і структуру 150 ценопопуляцій 25 видів, як широко розповсюджених, так і рідкісних. Досліджував ценопопуляції видів роду *Dactylorhiza*, *Orchis* L., *Platanthera* L.C.M.

Richard, *Listera* R. Br., *Epipactis* Zinn, *Gymnadenia* R. Br., а також *Cypripedium calceolus* L., *Pseudorchis albida* (L.) A. Löve & D. Löve та інші. Для *Listera cordata* (L.) R. Br., *Malaxis monophyllos* (L.) Swartz, *Orchis militaris* L., *Dactylorhiza cordigera* (Fries) Soó, *Traunsteinera globosa* (L.) L.C.M. Richard структура ценопопуляцій досліджена вперше. Також з'ясовано їхню просторову та вікову структуру, чисельність і щільність особин у ценопопуляціях, з'ясовано характер їхньої різнорічної динаміки.

Значним був внесок М. Загальського в розробку заходів щодо охорони орхідних. Насамперед він визначив соціологічний статус кожного виду, встановив, що близько третини видів орхідних на заході України перебувають у катастрофічному стані, серед них насамперед болотні види *Hammarbia paludosa* (L.) O.Kuntze, *Liparis loeselii* (L.) L.C.M. Richard, відомі з небагатьох оселищ види роду *Spiranthes* Rich. та деякі інші. На думку дослідника, не всі орхідні треба відносити до категорії рідкісних.

Інтереси вченого поширювались і на вивчення інших рідкісних рослин. За участю Михайла Миколайовича було обґрунтовано створення 20 нових заказників і пам'яток природи в усіх областях регіону досліджень. Для оптимізації охорони орхідних він запропонував запровадити дві нові категорії об'єктів природно-заповідного фонду – унікальне оселище раритетного виду й оселище раритетного виду. Іншою оригінальною і актуальною ідеєю було створення „мережі моніторингових станцій”, яка би забезпечила стеження за динамікою популяцій більшості видів орхідних. Частково ця ідея реалізується на природоохоронних територіях високого рівня – в заповідниках і національних парках, де проводиться моніторинг за станом популяцій рідкісних видів. Ці питання охорони були відображені у публікаціях «Ідентифікація природно-заповідного фонду, згідно з критеріями програми CORINE // Вивчення впливу транскордонних факторів на формування екологічної ситуації Львівщини (1999)», «Созологічна оцінка території національного природного парку “Яворівський” (2000)», «Природні умови, соціологічна характеристика флори та нарис фауни наземних хребетних тварин регіонального ландшафтного парку “Черемоський” (2000)», «Місце Розточчя в екомережі й ботанічні аспекти її формування на заході України» (2001), «Фітосоціологічні аспекти створення міждержавного біосферного резервату у Чивчинах» (2001).

М. Загальський організував створення «Українського товариства охорони орхідей», яке стало членом European Orchid Committee (ЕОС) у 1995 р., але не було офіційно зареєстровано в Україні. У 1997–98 рр. вийшло два номери вісника товариства «Любка – *Platanthera*», до якого увійшли матеріали з поширення орхідних, структури популяцій, їх насінневої продуктивності, інформація про нові знахідки видів у західних областях України.

Михайло Миколайович був невтомним дослідником флори. Ще зі студентських років з весни до пізньої осені проводив час у ботанічних екскурсіях і експедиціях, зібрав близько 6 тис. гербарних зразків, з них понад тисячу – орхідних. Дублети його гербарних зразків ми можемо бачити в інших гербаріях України, а також Польщі, Росії. У своїй прабатьківській хаті (с. Підлисса) він створив базу ботанічних досліджень Північного Поділля, яку охоче відвідували як відомі українські, так і зарубіжні вчені, а також аспіранти і студенти. Він організував експедицію, присвячену пошуку *Nigritella nigra* (L.) Rehb. на Буковині (згодом виявилось, що це новий вид – *N. carpatica* («*Nigritella carpatica* (Orchidaceae-Orchideae) – ein Reliktendemit der Ost-Karpaten» (1994)). У цій експедиції, крім українських ботаніків, взяли участь австрійські дослідники. Багато і плідно співпрацював Михайло Миколайович з російськими ботаніками, проводилися спільні експедиції з вивчення особливостей умов росту, репродуктивної біології, структури ценопопуляцій для порівняння з ценопопуля-

ціями видів з інших частин їхнього ареалу. Він був одним зі співавторів обробок *Orchis militaris* та *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb. для „Биологической флоры Московской области”, монографії «Orchids of Russia and adjacent countries» (2008), яка присвячена різним аспектам вивчення орхідних колишнього СРСР, до цієї монографії увійшли напрацювання з таких видів, як *Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce, *Dactylorhiza cordigera*, *D. majalis* (Rchb.) P. F. Hunt & Summerh., *D. sambucina* (L.) Soó, *Orchis coriophora* L., *O. militaris*, *O. pallens* L., *O. purpurea* Hudson, *Traunsteinera globosa*. М. Загальський дуже відповідально ставився до своєї дослідницької роботи. Його наукові матеріали завжди заслуговували цілковитої довіри, що особливо важливо в науці.

Окремо хотілося б згадати про Михайла Миколайовича як куратора Гербарію LW. З його ініціативи у 1992 р. був створений науковий держбюджетний підрозділ «Гербарій» при кафедрі ботаніки зі штатом чотири особи. Розуміючи всю цінність найстарішого в Україні гербарію, він багато зробив для піднесення його статусу як в Україні, так і в Європі, для організації збереження та опрацювання гербарних матеріалів, дослідження історії становлення гербарію LW («Гербарій Львівського університету (LW): історія, сучасність і перспективи розвитку» (1992), «Гербарій Львівського державного університету ім. Івана Франка» (1995), «The history and the collections of the L'viv State University Herbarium» (1997). Почав роботу з вилучення в окрему колекцію типових зразків, що зберігаються в LW, що відображено в роботі «Типові зразки судинних рослин Гербарію Львівського національного університету ім. Івана Франка (LW)» (2001). Багато уваги М. Загальський приділяв збору інформації про колекторів і їхні праці. Спільно з іншими авторами опублікував статті «Антоній Реман – видатний дослідник рослинного покриву Європи та Південної Африки (до 160-річчя від дня народження)» (2001), «Eustachy Wołoszczak» (1999), зібраний матеріал про інших уже забутих або маловідомих колекторів.

В цілому М. Загальський є автором понад 90 наукових публікацій з питань видового складу, поширення та стану популяцій орхідних на заході України, охорони рослинного світу, історії ботаніки, гербарної справи.

Михайло Загальський був дуже талановитою людиною. Він умів захопити своїми ідеями, організувати студентів і колег для вивчення флори й дослідження орхідей. Він був членом підкомісії з ботаніки Національної комісії з питань Червоної книги, науковим керівником Яворівського національного природного парку, у 1999–2000 рр. – керівником ботанічної групи експертів Міжнародного польсько-українсько-білоруського проекту «Екологічний коридор долини Західного Бугу: стан, загрози, збереження», який підтримувався IUCN, членом Українського ботанічного товариства, наукового товариства імені Шевченка, Європейської комісії з орхідей, Українського товариства охорони природи, Товариства Карпатського.

В особі Михайла Миколайовича Загальського ми втратили багатообіцяючого вченого, який зробив неоціненний вклад у галузь ботаніки, в тому числі флористики, популяційної екології, репродуктивної біології, гербарної справи, охорони рослинного світу, втратили розумну, працелюбну, доброзичливу людину. Пам'ять про нього залишиться в серцях усіх, хто працював і спілкувався з ним, усіх, хто знав його. Пам'ять про нього залишиться у його працях, у зібраному ним гербарії, та, звичайно, в його дітях, яких він так сильно любив.